

पशुधनामधील वळूच्या खत्वीकरणाचे महत्त्व

कु. फाल्गुनी खडसे

आचार्य पदवी विद्यार्थिनी (पशु संवर्धन व दुग्धशास्त्र विभाग)

डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी विद्यापीठ, अकोला

डॉ. राजेश्वर शेळके

सहयोगी प्राध्यापक (पशु संवर्धन व दुग्धशास्त्र विभाग)

पशुधनामध्ये खत्वीकरण करणे हि एक महत्त्वाची व्यवस्थापन प्रक्रिया आहे. खत्वीकरण (कॅस्ट्रेशन) म्हणजे मेंढा, बोकड, बैल या नर प्राण्यापासून अंडकोष, अधिवृषण आणि शुक्राणूजन्य दोरखंडामध्ये तो भाग खंडित करून (गाठ मारून किंवा कापून) शुक्राणुची वाहतूक स्त्रीबिजांकडे न पोहोचविण्याची प्रक्रिया होय. ज्याद्वारे सदर नर हे प्रजनन करू शकत नाहीत. जे नर प्राणी मेदासाठी राखून ठेवलेले आहेत आणि जे प्रजननासाठी आवश्यक नाही अशा प्राण्यांचे खत्वीकरण करावे.

खत्वीकरणाचे आर्थिक महत्त्व:

- प्रजनन रोखणे
- अवांछित गर्भधारणेपासून बचाव: खत्वीकरण अनियोजित गर्भधारणा प्रतिबंधित करते आणि लहान मादीप्राण्यांचे शरीराचे वजन, आकार आणि गर्भधारणेसाठी आणि बाळंतपणासाठी वय गाठण्यापूर्वी त्यांचे संभोग देखील प्रतिबंधित करते.
- कर्मचारी, उत्पादक आणि इतर प्राण्यांची सुरक्षा: लक्षात घ्या की खत्वीकरण झालेले प्राणी सहसा कमी आक्रमक असतात आणि ते सहज हाताळले जाऊ शकतात.
- नर प्राण्यांच्या मांसामधील दुर्गंधी कमी करते: उदाहरणार्थ, अखंड बोकडांच्या मांसाला नेहमीच तीव्र वास असतो तर खत्वीकरण झालेल्या बोकडांमध्ये ते कमी असते.
- सुधारित वजन विकास आणि श्व गुणवत्ता

खत्वीकरण लहान वयातच का करावे?

३ आठवड्यांपेक्षा कमी वयाच्या प्राण्यांचे खत्वीकरण करण्याची शिफारस केली जाते. प्राण्यांवर येणारा ताण कमी करण्यासाठी अनेक उत्पादक २-४ दिवसांनी खत्वीकरण करण्यास प्राधान्य देतात. हे प्राणी साधारणपणे दुसऱ्या दिवशी खेळत असतील आणि उड्या मारतील. वाढत्या वयाबरोबर ऑपरेशन जटिल आणि वेदनादायक बनते आणि विलाष्टता होण्याची शक्यता वाढते. ऑपरेशनच्या ताणामुळे वृद्ध प्राण्यांच्या वाढीवर नकारात्मक परिणाम होतो. याव्यतिरिक्त कमी वयात खत्वीकरण करणे सोपे होते आणि लहान प्राण्यांमध्ये जखम लवकर बरी होते. जन्माच्या दोन ते तीन आठवडेनंतर अंडकोष अंडकोषात खाली आल्याचे निरीक्षण आणि पुष्टी करताच तुम्ही लहान कोकरे, पिले, वासरे इत्यादींचे खत्वीकरण करू शकता. जर या वयात खत्वीकरण केले असेल तर वेदना कमी करणारी औषधे किंवा उपशामक औषध देण्याची गरज नाही. दुर्दैवाने, पुष्कळ शेतकरी प्रौढ वयात जनावरांचे खत्वीकरण करणे पसंत करतात. ते कारण देतात की लहान वयात खत्वीकरण केल्याने वाढ खुंटते

किंवा शरीराच्या चांगल्या रचनांवर त्याचा परिणाम होतो.

खत्वीकरण (कार्स्ट्रेशन) करण्याच्या पद्धती:

मुळात खत्वीकरणाच्या तीन पद्धती आहेत: १) शस्त्रक्रिया करून काढणे (चाकूने कापणे), २) बर्डिझो (स्कहीन कॅस्ट्रेटरचा वापर) आणि ३) इलेस्ट्रेटरचा वापर (वृषणाच्या भोवती गुंडाळलेल्या बॉडिंग रिंग).

अंडकोष (कार्स्ट्रेशन) शस्त्रक्रियेने कसे काढायचे?

ही प्रक्रिया सर्जिकल ऑपरेशन आहे; म्हणून, तुम्ही पशुवैद्यकीय सर्जनची मदत घ्या. शस्त्रक्रियेसाठी लागणारे चाकू किंवा ब्लेड आणि सिरिज निर्जंतुक करा. हात डेटॉल सारख्या जंतुनाशकाने धुवा. अंडकोष कोमट पाण्याने धुवा आणि डेटॉल वापरा. डाव्या हातानी अंडकोषाचा शेवट पकडावा आणि उजव्या हातानी अंडकोषांना हळुवारपणे बळबरी करावी. अंडकोषाचे एक टोक उघडण्यासाठी निर्जंतुकीकृत ब्लेड किंवा चाकू वापरा. नंतर अंगठा आणि पहिले बोट यांच्यामध्ये अंडकोष पकडा. हळुवारपणे घड्याळाच्या उलट दिशेने फिरवा आणि वृषण काढण्यासाठी कर्षण लावा. दुसऱ्या टेस्टिस सहप्रक्रिया पुन्हा करा. ऑपरेट केलेल्या भागात आयोडीन किंवा जेंटल व्हायलेट लावा. निर्जंतुकीकरण सिरिज वापरून प्राण्याला ऑक्सिटेट्रासाइक्लिन द्रावणाने इंजेक्ट करा. जनावरांना ५ दिवसांसाठी मल्टीविटामिन द्या.

बर्डिझो किंवा स्कहीन कॅस्ट्रेटर:

सर्व प्रथम अंडकोष, बर्डिझो यांचे निर्जंतुकीकरण करणे आवश्यक आहे. आधुनिक पद्धतीमध्ये खत्वीकरण करण्यापूर्वी नराला पशुवैद्यक बधिरीकरण करून खत्वीकरणादरम्यान होणारा त्रास जाणवू देत नाही. उजव्या हाताने बर्डिझो धरा आणि डाव्या हाताने एक अंडकोष खाली काढा. बर्डिझोच्या जबड्यांमध्ये शुक्राणूजन्य दोरखंड ठेवा आणि दाब द्या. दुसऱ्या अंडकोषासह प्रक्रिया पुन्हा करा.

इलेस्ट्रेटर आणि रबर रिंग:

जेव्हा प्राणी १ आठवड्याचा असतो किंवा त्याचे दोन्ही अंडकोष खाली येतात तेव्हा अंडकोष आणि शुक्राणूजन्य दोरखंडखाली रिंग ठेवल्या जातात. दोन्ही वृषण रिंग खाली असल्याची खात्री करा. जसजसा प्राणी म्हातारा होतो तसतसे रिंग अंडकोष आणि अंडकोष अधिक विकसित करेल ज्यामुळे त्या भागाला रक्तपुरवठा थांबतो. काही काळानंतर, अंडकोष लहान होतात आणि नैसर्गिकरित्या मरतात.

(संपर्क: +९१ ७७७६८४९६३०)

